

Dr. Hab. Alina Cała

Żydowski Instytut Historyczny

(emerytka)

a.cala6@upcpoczta.pl

Recenzja w postępowaniu habilitacyjnym dr Marii Ciesielskiej, prowadzonym przez Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk.

I. Informacje o kandydatce na stopień doktor habilitowanej:

Pani Maria Ciesielska jest doktorem nauk medycznych ze specjalnością historii medycyny.

Jej doktorat został obroniony w 2012 r. przed Wydziałem Nauki o Zdrowiu Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, na podstawie pracy p.t. „Działalność szpitala obozowego dla kobiet w KL Auschwitz-Birkenau, 1942-1945”.

Od 2017 jest zatrudniona jako wykładowczyni historii medycyny na Wydziale Medycznym Uczelni Łazarskiego. Od 2018 pełni stanowisko kierowniczkii Polskiego Oddziału International Network of the UNESCO Chair of Bioethics. Ponadto dr Ciesielska, która jest praktykującą lekarką rodzinną, ma wykształcenie z zakresu zarządzania. W 2000 r. ukończyła Szkołę Główną Administracji i Zarządzania.

Dr Ciesielska działa w sekcji historycznej Okręgowej Izby Lekarskiej, od 2015 r. jest jej przewodniczącą. Aktywna jest w takich organizacjach, jak Polsko-Niemieckie Towarzystwo Historii Medycyny, Towarzystwo Lekarskie Warszawskie, Towarzystwa Historii i Filozofii Medycyny i innych.

Współpracowała naukowo z takimi instytucjami, jak Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Muzeum Więzienia Pawiak, Muzeum Niepodległości, Muzeum Historii Medycyny Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego. Jest ekspertką w Centre for Medicine after the Holocaust w Houston, USA,

International Center of Health, Law and Ethics przy Uniwersytecie w Hajfie (Izrael).

Prowadzi działalność medyczną, naukową, muzealną, popularyzatorską oraz ekspercką, co wskazuje na duże zaangażowanie zawodowe, społeczne, edukacyjne i naukowe.

II. Dorobek naukowy dr Marii Ciesielskiej po nadaniu stopnia doktora (2012-2018).

Dr Maria Ciesielska specjalizuje się w historii polskiej medycyny w XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem okresu okupacji niemieckiej. W wielu pracach porusza temat żydowskich palcówek medycznych i losów lekarzy żydowskich w okresie Holokaustu, co wymaga specjalistycznej wiedzy, ze względu na różnojęzyczne źródła.

Jest autorką 4 monografii (w tym jednej o charakterze popularnonaukowym i jednej stanowiącej katalog wystawy), 29 artykułów publikowanych w czasopiśmie naukowych, w tym 4 w jęz. angielskim oraz 8 w pracach zbiorowych.

W zakres działalności popularyzatorskiej i edukacyjnej wchodzi takie inicjatywy, jak organizacja 2 wystaw (dotyczących opieki medycznej w więzieniu na Pawiaku i służby medycznej na Majdanku), wraz z serią wykładów autorskich dr M. Ciesielskiej, towarzyszącym wystawom.

Książka napisana przez R. Hesselbuscha i dr Ciesielską „Taniec wśród mieczów. Polski personel medyczny na Pawiaku w okresie okupacji niemieckiej 1939-1944” otrzymała w 2015 r. nagrodę Klio w kategorii Varsaviana. W tym samym roku dr Ciesielska uhonorowana została Honorową Złotą Odznaką za pracę społeczną i zasługi dla Warszawy, a rok później Medalem Pięćdziesięciolecia Muzeum Więzienia Pawiak.

A. Monografie

Autorka na liście monografii wymieniła 3 opublikowane w formie książkowej prace (prócz wskazanej jako główna pozycja): „Tyfus – groźny zabójca i cichy sprzymierzeniec”, „Taniec wśród mieczów” (praca wspólna z Robertem

Hasselbuschem) oraz „Szpital obozowy dla kobiet w KL Auschwitz-Birkenau (1942-1945)”

Pierwsza z książek, „**Tyfus – groźny zabójca...**” jest pracą na wysokim poziomie, wyczerpującą i merytorycznie poprawną. Ma charakter **popularno-naukowy** i ma tę zaletę, że czyta się ją z zainteresowaniem. Zastrzeżenia budzi uporządkowanie tematyki – sprawia wrażenie przypadkowego. Po trzech wprowadzających rozdziałach, określających definicję przedmiotu (terminologia, diagnostyka itp.), dzieje występowania i zwalczania choroby w Europie i Polsce, zamieszczono rozdział o eutanazji, słabo połączony logicznie z poprzednimi. Pominęto bardzo istotną, pierwszą w Polsce publikację na temat dziejów eutanazji, autorstwa Magdaleny Gawin („Rasa i nowoczesność”, 2003). Następnie autorka omawia epidemie tyfusu i jego zwalczanie w Warszawie w czasie okupacji, potem zaś – wraca do tematu masowego mordowania za pomocą cyklonu B jako kontynuacji praktyki eutanazji, omawia epidemie tyfusu w obozach Auschwitz i Majdanek oraz ich zwalczanie, potem omawia prace lwowskich i niemieckich lekarzy nad szczepionką przeciw tyfusowi, by wreszcie zamieścić rozdział do tematu okupacyjnych losów lekarzy zwalczających epidemie oraz represji hitlerowskich. Całość sprawia wrażenia luźno powiązanych między sobą artykułów. Cały zaś wywód jest „wygładzony”, pomijane są kontrowersyjne epizody w polskich dziejach (np. brak jest wyjaśnienia dlaczego niektórzy lekarze żydowskiego pochodzenia tracili pracę w połowie lat trzydziestych), co jest częstą wadą publikacji popularnych. Bibliografia zamieszczona na końcu książki, uporządkowana jest alfabetycznie, ale według imion autorów, a nie nazwisk, jak to jest przyjętym zwyczajem. Praktycznie uniemożliwia to korzystanie z tego spisu i stanowi błąd w sztuce.

Pozycja „**Taniec wśród mieczów**” stanowi dwujęzyczny, polsko-angielski katalog albumowy i odnosi się do wystawy. Dużą część zawartości stanowią zdjęcia i kopie dokumentów, zaś komentarz – zgodnie z charakterem publikacji, jest ograniczony do podstawowych faktów, przedstawionych poprawnie i obejmujących kompletny zarys tematyki określonej w tytule, lecz siłą rzeczy zawierający jedynie podstawowe informacje, bez szerszego tła historycznego.

Ponadto dr Ciesielska dołączyła „**Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów, ofiar drugiej wojny światowej**” (tom 6) Jana Bohdana

Glińskiego, którego była redaktorką naukową. „Słownik...” na 127 stronach zawiera zwięzłe biogramy lekarzy i farmaceutów, którzy polegli lub zmarli podczas wojny. Biogramy obejmują cały alfabet, od A do Ż. Trudno jednak ocenić, czy są one reprezentatywne, ponieważ jest to kolejny, szósty tom serii. Mam jedną wątpliwość do terminologii, konsekwentnie używanej w „Słowniku...”. W biogramach medyków poległych w wyniku przeprowadzonych przez NKWD egzekucji, m.in. w Katyniu, wielokrotnie stosowane jest określenie „pochowany w bratniej mogile”. Mam zastrzeżenie do tego sformułowania. Pominąwszy jego pretensjonalność, metaforyczność przynależną bardziej tekstom apologetycznym lub poetyckim, a nie suchemu wywodowi naukowemu, jest to termin mylący. Intuicyjnie nawet wyczuwamy, że określenie „bratnia mogiła” odnosi się do żołnierzy poległych w walce, pochowanych we wspólnej mogile przygotowanej z zachowaniem całego ceremoniału żałobnego, którego celem jest uhonorowanie i okazanie szacunku dla ciał zmarłych. Ofiary zbrodni Stalina na taki ceremoniał i szacunek liczyć nie mogły, spoczęły raczej w zbiorowej mogile, usytuowanej tak, by zatrzeć ślady zbrodni.

Praca „**Szpital obozowy dla kobiet w KL Auschwitz-Birkenau (1942-1945)**” ma tytuł zbieżny z tematyką rozprawy doktorskiej („Działalność szpitala obozowego dla kobiet w KL Auschwitz-Birkenau, 1942-1945”, obroniona w 2012). Wprawdzie nie miałam możliwości zapoznać się z tą rozprawą, ale zbieżność tytułów wskazuje, że jest to wersja, być może rozszerzona, doktoratu. Ocena dorobku kandydatów na tytuł doktora habilitowanego obejmuje dorobek po uzyskaniu stopnia doktora, dlatego wykluczyłam tę pracę ze swojej analizy.

Należy zatem uznać, że jedyną monografią wypełniającą warunki ubiegania się o tytuł doktora habilitowanego, jest praca „Lekarze getta warszawskiego”, przedstawiona jako podstawa przewodu, a którą omawiam poniżej.

B. Artykuły naukowe i popularno-naukowe (w tym biogramy i artykuły biograficzne) publikowane w pismach naukowych

Dr M. Ciesielska opublikowała w czasopismach naukowych lub pracach zbiorowych w sumie 29 artykułów, z czego 11 ma charakter przeglądowy, to

znaczy dotyczą jakiegoś zjawiska lub okresu historycznego; 10 to artykuły biograficzne, omawiające działalność i losy indywidualnych lekarzy; 5 zaś ma formę artykułów recenzyjnych (recenzje książek lub konferencji).

Spośród artykułów, opublikowanych w polskich lub zagranicznych czasopismach naukowych, skupiam się przede wszystkim na tych, które zgodne są z moimi zainteresowaniami i specjalizacją, obejmująca m.in. historię Żydów w Polsce w XX wieku.

1. „Doktor Wiktoria Maria Werkenthin – więźniarka KL Auschwitz-Birkenau numer 64514, „Pneumonologia i Alergologia Polska” (2012, t.80, nr 1, ss. 87-90). Jest to szczegółowy **biogram** lekarki pochodzącej z polsko-niemieckiej rodziny, w czasie okupacji niosącej pomoc lekarzom i lekarkom uwięzionym w getcie warszawskim. Po krótkim opisie danych osobowych, szczegółów wykształcenia oraz specjalizacji lekarskiej, autorka skupia się na jej działalności zawodowej i konspiracyjnej podczas okupacji, okolicznościach aresztowania oraz losów w obozie w Oświęcimiu, a wreszcie – okolicznościach śmierci.

Biogram został napisany w sposób kompetentny, jego budowa oraz zawartość treściowa nie budzą zastrzeżeń.

Jedynie, co razi, to błąd stylistyczny (dość zresztą rozpowszechniony w polskim piśmiennictwie) polegający na używaniu obu rodzajów gramatycznych, żeńskiego i męskiego, w jednym z daniu i w odniesieniu do tej samej osoby: „prowadziła gabinet... członek towarzystw”, „autorka... nauczyciel”, „dała się poznać jako... lekarz... organizator”. Ten rozpowszechniony w latach 1960-tych uzus językowy jest rażący, zwłaszcza w dzisiejszych czasach, gdy dość powszechnie funkcjonują żeńskie formy nazw zawodów oraz funkcji społecznych (członkini, nauczycielka, lekarka, organizatorka). Zresztą funkcjonowały one w formie żeńskiej już przed wojną.

2. Dr Zofia Garlicka (1874-1942) – lekarz ginekolog, przewodnicząca Zrzeszenia Lekarek Polskich, więźniarka Pawiaka i Auschwitz-Birkenau, „Acta Medicorum Polonorum (2014/4). Jest to rozbudowany **biogram**. Ciekawy życiorys, ciekawie opisany. Postać

dr Garlickiej, ze względu na jej zaangażowanie społeczne oraz aktywność w Polskiej Partii Socjalistycznej, została kilkakrotnie opisana w powojennej historiografii, a nawet literaturze PRL. Dr Ciesielska w sposób wystarczający wyczerpała bazę źródłową, krytycznie analizując dość liczne w tym przypadku źródła i prawidłowo wyciągnęła wnioski. Trochę brakuje uszczegółowienia tła historycznego (np. dlaczego Zofia Garlicka podjęła studia w Genewie i co warunkowało wybranie przez nią specjalizacji ginekologii). Także i tu pojawia się stylistyczny zgrzyt, nawet już w tytule („...lekarz..., przewodnicząca Zrzeszenia Lekarek...”). W sumie oceniam ten biogram pozytywnie.

3. Profesor Kornel Michejda – Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, „Nowa Medycyna” (2015, nr. 22/4). Jest to artykuł **biograficzny**. Wprawdzie dość szeroko przedstawione zostało tło historyczne, jednak w artykule znalazło się kilka mylących uogólnień lub błędów merytorycznych, zaś apologetyczny ton artykułu bardziej zasłonił, niż naświetlił postać doktora Michejdy. We wstępnej części artykułu zbędne jest stereotypowe sformułowanie „Jak powszechnie wiadomo, najwięcej odznaczeń [przyznawanych przez izraelski Instytut Yad Vashem za ratowanie Żydów] otrzymali jak dotąd Polacy, którym za ukrywanie Żydów groziła śmierć”. Po pierwsze, jest to wiedza powszechna jedynie w Polsce, dzięki apologetycznym wersjom historiografii. Po drugie, wypływająca z tego twierdzenie sugestii, że ratowanie Żydów było powszechne na terenie Generalnego Gubernatorstwa, mija się z prawdą. Po trzecie – nie tylko Polakom groziła śmierć za pomaganie Żydom. Podobnie było i w III Rzeszy, i na terenach zajętych przez Niemców w 1941 r., a zamieszkałych przez Ukraińców, Białorusinów, Litwinów, Łotyszów, Estończyków, czy Rosjan. Autorka wspomniała, że „w 1937 r. niektóre polskie uniwersytety przyjęły limit 10% studentów żydowskich (numerus clausus)” oraz „oficjalnym powodem takiej polityki była chęć wyrównania szans młodzieży polskiej”. Otóż w 1937 roku wszystkie uniwersytety przyjęły dyskryminującą zasadę numerus clausus, a jedynie nieliczne wydziały na poszczególnych

uniwersytetach nie podporządkowały się tej zasadzie. Nie było wśród nich żadnego wydziału medycznego. Drugie stwierdzenie wymaga dopowiedzenia: rzeczywistą przyczyną wprowadzania antyżydowskich ograniczeń dyskryminujących była rozpowszechniona ideologia antysemityzmu, związana z rosnącymi sympatiami dla obozu narodowego, także wśród elit politycznych i naukowych. Rzekome interesy etnicznie wyodrębnionej „młodzieży polskiej” były jedynie wymówką dla dyskryminacji i przemocy wobec mniejszości żydowskiej. Dobrze byłoby też wspomnieć dlaczego prof. Michejda został pochowany po wojnie na cmentarzu ewangelicko-augsburskim.

4. Profesor Edward Loth – Sprawiedliwy wśród Narodów Świata za sprawą doktora Ludwika Stabholza, „Nowa Medycyna” (2018: 25/2). Artykuł **biograficzny**, przedstawiający sylwetkę doktora Edwarda Lotha, który podjął skuteczny wysiłek uratowania swojego kolegi, doktora Ludwika Stabholza. Przypadek o tyle ciekawy, że dr Loth przed wojną nie ukrywał swoich antysemitycznych przekonań. Jak wspominał uratowany, dr Stabholz, „uważał on działalność hitlerowców w stosunku do Żydów za zbrodnię przeciw ludzkości. Takim zbrodniom postanowił przeciwstawić się w miarę swoich sił”. Jest to zatem świadectwo zmiany przekonań pod wpływem obserwacji okrucieństw okupanta. Doktor Loth zginął w czasie powstania warszawskiego.
5. Janusz Korczak i jego Warszawa, „Gazeta lekarska” (2017, nr 10). Ten artykuł ma charakter apologetyczny i **publicystyczny**. Nie wnosi **żadnych nowych ustaleń** naukowych.
6. Stanisław Lem – czego wam nie powiem, „Gazeta lekarska (2017, nr 2) – także ten artykuł zaliczyłabym do **publicystyki**, a nie pracy naukowej.
7. Lekarze urzędowi na Pawiaku w okresie okupacji niemieckiej 1939-1944, „Niepodległość i pamięć” (2015, nr 4/52). To artykuł **przeglądowy**, zawierający jednocześnie 5 **biogramów**. Autorka po krótkim wprowadzeniu omawiającym warunki pracy polskich lekarzy leczących więźniów (często po torturach), prezentuje

sylwetki lekarzy: Jana Raczyńskiego, Stefana Baczyńskiego, Stanisława Babskiego, Szczepana Wacka, Józefa Keniga, podkreślając ich nielegalne – z punktu widzenia władz okupacyjnych, działania na rzecz więźniów (jak przemycanie szczepionek, a także grypsów) i współpracę z konspiracją. Artykuł ma charakter **popularny**, charakteryzując się zwięzłością i skrótowością.

Artykuły biograficzne autorstwa M. Ciesielskiej wykazują się szczegółowością, kompetencją i stanowią istotny wkład w wiedzę o losach poszczególnych lekarzy oraz lekarek, aktywnych od początku dwudziestego wieku na ziemiach polskich. Autorka prowadziła żmudną kwerendę archiwalną i analizowała rozproszone informacje w innych pracach, by zebrać je razem. Większość z tych biogramów zapełnia białą plamę w polskiej historiografii, mają zarazem walor pionierski. Mają one zarazem (przynajmniej większość) formę publikacji popularnych, apologetycznych, w których – moim zdaniem niepotrzebnie – wygładzone jest tło historyczne, a wywód pomija dość istotne, a niewygodne szczegóły dziejów. Ta wada, dość powszechna w tego rodzaju publikacjach, powoduje, że opisywane życie bohaterów biogramów czasem „wisi w powietrzu”, to znaczy – pomijane są historyczne dominanty warunkujące los i wybory życiowe przedstawianych w biogramie medyków. Na przykład, w biogramie ginekolożki dr Zofii Garlickiej nie zostało wspomniane od kiedy kobiety dopuszczone zostały do studiowania w Królestwie Polskim i Imperium Rosyjskim, przez co niezrozumiała staje się decyzja o podjęciu studiów w Genewie.

Artykuły przeglądowe autorstwa dr M. Ciesielskiej oceniam pozytywnie. Wyczerpująco i krytycznie autorka korzysta z bazy źródłowej, poprawnie przedstawia tło historyczne oraz tematykę. Tezy wyprowadzone są prawidłowo. Do najlepszych artykułów przeglądowych zaliczam:

1. Losy urologów pochodzenia żydowskiego na ziemiach polskich (Warszawa i Lwów) na tle prześladowań ludności żydowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej i sowieckiej (1939-1945), „Archiwum historii i filozofii medycyny” (2015/78). Artykuł zawiera dość obszerne wprowadzenie, poprawnie opisane tło historyczne oraz listę 22 żydowskich lekarzy urologów, wraz z krótkim omówieniem ich

biografii. Mam zastrzeżenie do terminu „ziemie polskie” w odniesieniu do Lwowa. Terminu tego w historiografii używa się dla tych okresów historii, gdy nie istniało państwo polskie, a więc dla czasów zaborów lub okupacji. W pierwszym przypadku jest to zabieg praktyczny, bowiem trudno jest za każdym razem powtarzać uściślenia odnoszące się do terenów poszczególnych zaborów (Królestwo Polskie, Galicja, Śląsk, Wielkopolska itp.). W drugim – by podkreślić, że wywód nie odnosi się jedynie do terenu Generalnego Gubernatorstwa. W obu przypadkach określenie odnosi się do tych terenów, które zamieszkane były przez zwartą większość ludności etnicznie polskiej. Dyskusyjne pozostaje czy można do takich terenów zaliczyć Lwów, a z całą pewnością nie można tego powiedzieć o terenach dzisiejszej Ukrainy, przed wojną należących do państwa polskiego. Może zatem lepszym określeniem byłoby zamiast „na ziemiach polskich” użycie terminu „na ziemiach II RP” lub „państwa polskiego”? Zaznaczam jednak, że trudno to uznać za błąd, a raczej za sformułowanie dyskusyjne – podobnie jak posługiwanie się naładowanym pejoratywnym znaczeniem rusycyzmem „sowiecki”, który w wywodzie naukowym lepiej zastąpić neutralnym słowem „radziecki”.

2. Szpitale getta warszawskiego, „Kwartalnik historii Żydów”, 2018, nr 2/266). Jest to **obszerny artykuł przeglądowy**. W części wprowadzającej autorka opisuje dzieje żydowskiego szpitalnictwa w stolicy, zaś zasadnicza część opowiada losy szpitali żydowskich oraz ich personelu od początku okupacji, aż po ostateczną zagładę getta warszawskiego w 1943 r. Baza źródłowa obejmuje archiwalia z ŻIH oraz kilku archiwów izraelskich, jest zatem bardzo obszerna. **Oceńm ten artykuł bardzo wysoko.**
3. Zabiegi likwidujące skutki obrzezania wykonywane w Warszawie w czasie drugiej wojny światowej. Wstępna próba opisu zjawiska, „Zagłada Żydów. Studia i materiały” (2018, nr 13). Jest to artykuł **pionierski**, wnosi istotną wiedzę na temat mało znanej praktyki, która w zamierzeniu miała zwiększyć szansę przetrwania żydowskim mężczyznom w czasie Holokaustu. O istnieniu zabiegów

odwracających brak napletka, usuniętego w trakcie rytuału obrzezania, wiadomo było ze wzmianek w relacjach i wspomnieniach ocalonych z zagłady. Nigdzie jednak nie natknęłam się na szczegółowy opis zabiegu, ani na nazwiska lekarzy wykonujących tę operację. Zdecydowanie ten artykuł **cenię najwyżej**.

4. Tyfus – choroba czasu pokoju i wojny, „Niepodległość i pamięć” (2016, nr 2/54). Jest to przykład poprawnie przygotowanego artykułu **popularno-naukowego**, wyczerpującego zawartą w tytule tematykę.
5. Od wziernika Hipokratesa do współczesnego rektoskopu, „Nowa medycyna” (2016: 23/2) – artykuł napisany wspólnie przez M. Ciesielską i Przemysława Ciesielskiego. Bardzo ciekawie przedstawione dzieje narzędzi stosowanych dla diagnozowania chorób odbytu i jelita grubego. Jest to artykuł **popularno-naukowy**. Nie mam żadnych uwag krytycznych.
6. Historyczne metody leczenia hemoroidów”, „Nowa medycyna” (2017: 24/4) – to **popularno-naukowy** artykuł, przystępnie i kompetentnie omawiający dzieje diagnostyki i leczenia tego organu ciała, poczynając od najstarszych wzmianek u zarania piśmiennej tradycji, to jest w kodeksie Hammurabiego. Jest to przykład bardzo jasnego wyводу, zbierającej wiedzę zarówno na temat stanu chorobowego hemoroidów, dziejów diagnostyki i sposobów leczenia – aż po współczesność.
7. „Przegląd lekarski Oświęcim” – czasopismo dwukrotnie nominowane do Pokojowej Nagrody Nobla, „Medycyna nowożytna” (2016, t. 22, z. 2). W artykule omówione zostały dzieje zasłużonego dla polskiej medycyny pisma, powstałego w 1862 r., na tle czasopiśmiennictwa medycznego w Małopolsce. Autorka skupiła się na omówieniu osiągnięć pisma po II wojnie światowej, charakteryzując tematykę poruszaną na jego łamach, a także osiągnięcia naukowe uwidocznione w treści artykułów. Jest to publikacja z zakresu prasoznawstwa i historii medycyny, pionierski i ważny dla tych dziedzin. **Oceniam go wysoko**.

Artykuły: „Ocaleni z Sobiboru” (Pro Memoria 2007) oraz „Selma i Chaim” (Pro Memoria 2009) wyłączyłam ze swojej oceny, bowiem zostały opublikowane przed obroną doktoratu w 2012 roku.

B. Artykuły naukowe w języku angielskim

Spośród 29 artykułów cztery opublikowane zostały w języku angielskim:

1. M. Ciesielska, A. Grzybowski, Less Known Aspects of Ludwik Fleck's heroic Life during the second World War, „Israeli nMedical Association Journal” (vol. 14, no 12)

2. M. Ciesielska, A. Grzybowski, Lesser Known Aspects of Ludwik Fleck's (1896-1961) heroic Life during World War II, „Journal of Medical Biography” (vol. 24, no 3)

Oba artykuły różnią się między sobą jedynie szczegółami, należy zatem uznać je za jedną publikację, poświęconą temu samemu tematowi. Jest to artykuł **biograficzny**. W artykule opisane zostały losy lekarza zaangażowanego w prace nad szczepionką przeciw tyfusowi, ucznia dr Rudolfa Weigla. Znalazłam jeden błąd w podpisie do ilustracji reprodukcją stronę „Gazety Żydowskiej”, jedyne legalnie wydawanego w czasie okupacji czasopisma żydowskiego. Wbrew podpisowi „Ghetto Lwów Gazette”, wydawane było w Krakowie. Ponadto w języku angielskim przyjęta jest inna transkrypcja nazwy miasta – Lvov lub zgodna ze współczesnym brzmieniem: Lviv (w piśmiennictwie dotyczącym tematyki żydowskiej pojawia się nazwa pochodząca z języka jidysz – Lemberg).

3. Jewish Dermatologists in Warsaw during the Second World War, „Clinics in Dermatology” (2016/34). Artykuł bardzo ciekawy i kompetentny. **Oceniam go bardzo wysoko.**

4. To care for Children on their Way and beyond... History of female doctors from the Warsaw Ghetto who stood with their Patients until

the very end, „Acta Historiae Medicinae. Journal of The History of Medicine” (2016, no. 1) Artykuł ma charakter **popularno-naukowy**, apologetyczny. Zawiera wprowadzenie w postaci dziejów szpitali żydowskich w Warszawie oraz losy placówek podczas Holokaustu. Ponadto omawiane są biogramy kilku lekarzy pracujących w getcie. W dużej mierze ma charakter **wtórny** wobec poprzednich publikacji tej autorki na podobny temat, choć nie jest to tłumaczenie żadnego z nich.

C. Artykuły w pracach zbiorowych

Autorka opublikowała 6 artykułów w pracach zbiorowych, z tego dwa w języku angielskim.

1. A brief History of the Polish urology at the turn of 19th and 20th Century [w:] Dirk Schultheiss, Friedrich H. Moll, Urology under the Swastika, Leuven 2017. Dr Ciesielska jest jedynie jedną z autorów tego artykułu (sygnowanego jeszcze 6 innymi nazwiskami), **trudno zatem ocenić jej wkład** autorski. Znalazłam jeden błąd merytoryczny. Pada tam wyliczenie, że w wyniku nagonki antysemickiej w 1968 r., 30 tys. Żydów zmuszono do opuszczenia Polski. Tymczasem od czasu opublikowania pracy Dariusza Stoli (Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967-1968, 2000) wiadomo, że w sumie w 1968-1969 wyjechało nieco powyżej 13 tys. osób pochodzenia żydowskiego, a do początku lat 1970-tych kilka tysięcy więcej. Ustalenia te uznaje się za ostateczne, zostały bowiem wyliczone na podstawie analizy dokumentacji Biura Paszportów, odtajnionej w latach 1990-tych.
2. Fate of the Jewish Doctors – Members of the Jewish Chamber of Physicians of the Warsaw Ghetto (1940-1943) [w:] Marcin Moskalewicz, Ute Caumanns, Jewish Medicine and Healthcare in Central Eastern Europe. W części wstępnej autorka omawia powstanie i dzieje organizacji lekarskich, zmiany organizacji opieki medycznej podczas okupacji, krótko opisuje szpitale działające w getcie warszawskim, losy zatrudnionych w nich lekarzy podczas akcji likwidacyjnej w lipcu i wrześniu 1942, a wreszcie losy lekarzy żydowskich w czasie powstania w getcie oraz po upadku powstania. Wszystkie te tematy przedstawione są szkicowo, należy zatem publikację tę zaliczyć do kategorii **popularyzatorskiej**. W artykule poruszana jest

tematyka zbieżna z tą, która stanowi przedstawioną jako podstawową monografię dla ubiegania się o tytuł („Lekarze getta warszawskiego”)

Ponadto dr Ciesielska opublikowała 5 artykułów w pracach zbiorowych, które nie dotyczą tematyki żydowskiej, w tym 1 o charakterze **biograficznym** (Dr Aglaida Brudkowska, [w:] *Od przeszłości do współczesności: Historia medycyny w Puławach*, 2014;); 2 kontynuujące temat lekarek w szpitalu obozowym dla kobiet w KL Auschwitz (Szpital więźniarski dla kobiet w KL Auschwitz-Birkenau, [w:] M. Musielak, K.B. Głodowska, *Medycyna w cieniu nazizmu*, 2015; Blok eksperymentalny 10 w systemie więźniarskiego szpitala obozowego dla kobiet w KL Auschwitz, [w:] A. Marek, B. Urbanek, *Szpitalnictwo na Górnym śląsku...*, 2016); artykuł o lekarzach na Pawiaku (Lekarze urzędowi na Pawiaku w okresie okupacji niemieckiej 1939-1944, [w:] T. Skoczek, *Historia, ludzie, pamięć*, 2016) oraz artykuł o durze plamistym ([w:] Anita Magowska, Katarzyna Pękalska-Falkowska, *Wybrane problemy medycyny...*, Poznań 2017). Na liście umieszczone zostały ponadto 2 artykuły w przygotowaniu, których tytuły zapowiadają ciekawą tematykę, ale siłą rzeczy nie mogą być ocenione. Spośród tych artykułów, **oceniam wysoko** artykuł o dr Algaizie Brudkowskiej, ze względu na ciekawą postać, której działalność warta jest zachowania w pamięci. Pozostałe są rozwinięciem lub **powtórzeniem** wywodów już wcześniej publikowanych przez autorkę.

Podsumowując, w zasadzie oceniam pozytywnie zaprezentowany dorobek dr Ciesielskiej, choć zwraca uwagę mała liczba monografii o charakterze stricte naukowym – z czterech jedna jest rozwinięciem doktoratu, dwie zaś mają charakter popularnonaukowy. Także ilość artykułów stricte naukowych nie imponuje, jeśli wykluczyć te popularno-naukowe oraz te, które stanowią rozwinięcie, ale często powtórzenie tematyki wcześniej już omawianej przez autorkę. Spośród 29 artykułów naukowych, popularno-naukowych i biograficznych **wysoką notę postawiłabym 14 z nich.**

III. Ocena pracy wskazanej jako osiągnięcie naukowe:

Praca „lekarze getta warszawskiego” (2018, Wyd. Dwa Światy), recenzowana przez dr hab. Annę Marek i prof. Wacława Wierzbieńca, poświęcona jest losom lekarzy polskich, ze względu na rasistowskie prawodawstwo okupacyjnych władz niemieckich zmuszonych do zamieszkania i praktykowania w getcie warszawskim.

Praca otrzymała przyznaną przez Żydowski Instytut Historyczny nagrodę im. Marii i Łukasza Hirszowiczów.

Praca zawiera 4 rozdziały, logicznie porządkujące podjętą tematykę, a także – bardzo istotne i cenne załączniki, zawierające listy medyków pochodzenia żydowskiego w Warszawie i okręgu białostockim, a w szczególności tych praktykujących w obrębie getta warszawskiego. Szczególnie cenne jest uwzględnienie aptekarzy w tych wyliczeniach.

W rozdziale I omówiono sytuację lekarzy pochodzenia żydowskiego w II Rzeczypospolitej, poczynając od 1918 r. Temat obejmuje liczebność lekarzy, zarys dziejów placówek zdrowia, organizacji medycznych, strukturę państwowego systemu opieki zdrowotnej oraz formy kształcenia, ze szczególnym uwzględnieniem szpitalnictwa żydowskiego, żydowskich organizacji oraz wykształcenia lekarzy żydowskich. Autorka opisuje trudności, z jakimi borykali się medycy, zwłaszcza na początku tworzenia państwa polskiego, w obliczu epidemii oraz zniszczeń na skutek I wojny światowej. Autorka nie pomija tematów drażliwych, opisując naciski prawicy narodowej, współtworzącej wszystkie rządy do 1926 r., by wprowadzić utrudnienia dla kształcenia i praktyki zawodowej żydowskich lekarzy. Opisuje próby wcielenia w polskie prawodawstwo zasady „numerus clausus”, podjęte już w 1919 r., a także praktyki wykluczenia żydowskich kolegów z medycznych organizacji zawodowych, nasilające się od połowy lat 1930-tych. Opisuje typową drogę kształcenia dla żydowskiej młodzieży oraz trudności, jakie na tej drodze napotykała. Omawia aktywność żydowskich lekarzy w medycznych organizacjach zawodowych oraz szpitalnictwo żydowskie w stolicy.

Rozdział drugi poświęcony został strukturze i trudnościom opieki zdrowotnej po wybuchu wojny. Autorka zwraca uwagę na udział medyków żydowskich w kampanii wrześniowej, straty wojenne, pobyt w obozach jenieckich, a także ofiarę poniesioną na skutek zbrodni stalinowskiej polegającej

na egzekucji dziesiątek tysięcy oficerów-jeńców, którzy dostali się do radzieckiej niewoli po zajęciu części Europy Wschodniej przez Armię Czerwoną. Większość żydowskich ofiar egzekucji w Katyniu, Starobielsku i innych miejsc kaźni, to lekarze służący w armii polskiej w stopniu podoficera lub oficera. Na terenach zajętych przez wojska niemieckie gwałtownie pogorszyła się sytuacja zdrowotna. Autorka omawia system prawny, który wprowadzili w tym względzie okupanci, w tym restrykcyjny podział na lekarzy-Żydów, którym zabroniono pracować w nieżydowskich placówkach zdrowotnych i leczyć nieżydowskich pacjentów. Sytuację żydowskich lekarzy pogorszyło utworzenie getta i przymusowa przeprowadzka szpitali żydowskich na teren getta, do budynków słabo do tego celu przystosowanych i pozbawionych wyposażenia. Następnie autorka omówiła organizację opieki zdrowotnej na terenie getta, jej podporządkowanie Juderatowi, działalność organizacji TOZ (Towarzystwo Opieki Zdrowotnej), liczebność lekarzy pracujących na terenie getta, próby ich zrzeszenia i wzajemnej pomocy (niesionej także przez niektórych lekarzy spoza getta).

Rozdział III poświęcony został organizacji opieki medycznej w Dzielnicy Żydowskiej. Autorka opisała regulacje prawne ze strony okupanta, których głównym celem była implantacja drakońskiego prawodawstwa rasistowskiego, wprowadzającego ścisłą segregację lekarzy i pacjentów Żydów od nie-Żydów. Omówiła system rekrutacji oraz przygotowania do zawodu, w tym także konspiracyjnych kursów pielęgniarskich i lekarskich. Szczególną uwagę zwraca podrozdział poświęcony lekarzom Służby Porządkowej getta – temat ten jest mało rozpoznany i tu należy przyznać autorce palmę pierwszeństwa. Omówiona została działalność gettowego pogotowia ratunkowego, Wydziału Szpitalnictwa Rady Żydowskiej, Instytutu Chemiczno-Bakteriologicznego, zajmującego się zwalczaniem epidemii tyfusu, a także opieki społecznej w getcie warszawskim, obejmującej też działalność aptekarską.

Ostatni rozdział 4 poświęcony szpitalom, działającym na terenie getta (dawny szpital na Czystem, szpital na Stawkach oraz Szpital dziecięcy Bersonów i Baumanów) oraz losom zatrudnionych w nich medyków: lekarzy, pielęgniarek, personelu pomocniczego. Losy te były tragiczne przez cały okres istnienia getta, trapionego epidemiami, które nie sposób było skutecznie

zwalczyć z powodu ograniczeń dostępu do leków i wyposażenia szpitalnego. Lekarze cały czas narażeni byli na upokorzenia, represje, aresztowania, wywózki. Szczególnie dramatyczne były wysiłki niesienia pomocy w czasie dwóch akcji likwidacyjnych oraz w tzw. Getcie szczątkowym. Autorka przedstawiła tragiczne losy tych medyków, którzy usiłowali nieść pomoc do końca istnienia getta. Opisała także dramatyczne losy tych nielicznych, którym udało się uniknąć wywózki do obozów zagłady i z różnym skutkiem ukrywali się po tzw. „stronie aryjskiej”.

Praca dr Ciesielskiej omawiająca medycynę w getcie warszawskim jest pracą w dużym stopniu pionierską. Moja **ocena tej publikacji jest wysoka.**

IV. **Wnioski i ocena sumaryczna dorobku dr Marii Ciesielskiej:**

W procedurach przyznania stopnia doktora habilitowanego podkreślany jest wymóg istotnego wkładu w postęp nauki, wyrażający się tematyką nową lub nie wystarczająco dotąd naświetloną, wkładem własnych badań wyczerpujących bazę źródłową oraz wnioskami wnoszącymi nowe fakty lub oryginalne ich naświetlenie. Taka samodzielna praca powinna być opublikowaną w formie książkowej monografią. Kryteria wyczerpujące wymogi prac stricte naukowych, spełnia jedna z załączonych monografii autorstwa M. Ciesielskiej, „Lekarze getta warszawskiego”. Podejmuje temat rzadko omawiany w dotychczasowej historiografii, w dużej mierze zapełnia „białą plamę” w polskiej historii i choćby dlatego wnosi wkład w rozwój nauk historycznych w naszym kraju. Wydaje mi się jednak, że publikacja po obronie doktoratu zaledwie jednej monografii, spełniającej wymogi merytoryczne, nie jest zbyt mocną przesłanką dla przyznania tytułu doktora habilitowanego.

Prócz prac monograficznych wymagane jest opublikowanie na tyle licznych artykułów w czasopismach naukowych lub pracach zbiorowych, by uwidaczniały postęp w pracy badawczej kandydatki do tytułu naukowego, a także ilustrowały jej zainteresowania. W przypadku dr Ciesielskiej takich artykułów, które wnoszą coś nowego w rozwój nauki naliczyłam 14. Spośród nich 4 oceniam jako prekursorskie, bardzo ważne dla historii nauki, a także naświetlenia dziejów naszego kraju.

Dr Ciesielska zajmuje się historią nauki. Ten dział nauk historycznych w dużej mierze skupia się na działalności popularyzatorskiej. Przypomina o dokonaniach różnych dziedzin nauki, opisuje okoliczności odkryć naukowych, a także upamiętnia sylwetki naukowców. Nie oznacza to, że dział historii nauki nie prowadzi badań, ani nie dokonuje odkryć. Jednak o ile w innych działach nauk historycznych popularyzatorstwo prowadzone jest zazwyczaj „przy okazji” i nieco mniej cenione, to w tym przypadku należy prace popularno-naukowe oceniać jako pełnoprawną formę aktywności badawczej. W przypadku dr Ciesielskiej do rzetelnych, w pełni wartościowych prac popularno-naukowych zaliczyć można monografię „Tyfus – groźny zabójca i cichy sprzymierzeniec”. Wątpliwości moje budzi książka „Taniec wśród mieczów. Polski personel medyczny na Pawiaku...”, który jest katalogiem wystawy. Katalog zwykle nie stanowi samodzielnej pozycji, jest komentarzem do wystawy. Zawiera ograniczone do minimum i w związku ze swoją skrótowością ogólne, podstawowe informacje, które stają się pełnoprawnym wywodem dopiero w konfrontacji z oglądaną równoległe wystawą.

Prace popularno-naukowe (wliczając w to niektóre biogramy), zgodnie z nazwą, popularyzują osiągnięcia własne oraz innych badaczy. Dr Ciesielska jest autorką 6 artykułów popularno-naukowych oraz 6 artykułów biograficznych, które także wliczyłabym do prac popularyzatorskich, choć niektóre z biogramów są świadectwem samodzielnej pracy nad wyszukaniem źródeł oraz ich pogłębionej analizy, świadcząc o umiejętności postawienia i uzasadnienia tez naukowych. Oceniam pozytywnie wkład dr Ciesielskiej w pracę popularyzatorską.

Podsumowując, przedstawiona praca p.t. „Lekarze getta warszawskiego” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje także wiedzę teoretyczną autorki w zakresie historii medycyny, w szczególności zaś dziejów zagłady ludności żydowskiej w Polsce. Jej dorobek wskazuje na umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Duży walor poznawczy niosą także prace popularyzatorskie kandydatki. Jedyną wątpliwość budzi mała ilość prac opublikowanych po obronie doktoratu (1 monografia, 16 oddzielnych tematycznie artykułów przeglądowych, biograficznych i popularno-

naukowych). Mam zatem pewne wątpliwości, czy ten dorobek wypełnia wymogi określone w art. 13 Ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym. Z drugiej strony jej monografia, a także co najmniej 14 artykułów monograficznych lub popularyzatorskich wnosi nowe naświetlenie problemów z dziedziny historii nauki. Mimo zatem zastrzeżeń – wnoszę o przyznanie dr Marii Ciesielskiej stopnia doktor habilitowanej.

Dr. Hab. Alina Cała

Handwritten signature of Alina Cała in blue ink.